

Dragan Matić

»V tistih dneh ni bilo nobenega reda in je vsak delal, kar je hotel.«

Kako je preiskava poštne vagona št. 10 povzročila tridesetletni zamik pričetka predavanj psihologije na Slovenskem

MATIĆ Dragan, doktor zgodovinskih znanosti, zgodovinar, Inšpektorat RS za okolje in prostor, Dunajska 56, SI-1000 Ljubljana, dragan.matic@gov.si

93/94(497.4)"1918":929Rostohar M.
929Rostohar M.

»V TISTI DNEH NI BILO NOBENEGA REDA IN JE VSAK DELAL, KAR JE HOTEL.«

Kako je preiskava poštne vagona št. 10 povzročila tridesetletni zamik pričetka predavanj psihologije na Slovenskem

Avtor opisuje, kako je potekala sodna preiskava zaradi pomanjkanja denarja, do katere je prišlo ob tem, ko je nadporočnik Mihajlo Rostohar ob asistenci narednika Franca Bara v noči s 1. na 2. november 1918 na ljubljanskem kolodvoru preiskal poštni vagon in zaplenil določena denarna sredstva. Pri tem so opisana različna pričevanja oz. zaslišanja in povzeta vsebina uradnih in zasebnih dokumentov, ki odlikujejo razmere časa, o katerem je eden od pričevalcev izjavil: »V tistih dneh ni bilo nobenega reda in je vsak delal, kar je hotel«. Po enoletni preiskavi se je izkazalo, da sta osumljeni dve osebi – bivši nadporočnik Mihajlo Rostohar in bivši narednik Franc Bar. Ker ni bilo mogoče nedvoumno dokazati nobenemu od njiju, da je bil prav on storilec, se je pregon zoper oba ustavil. Posledice preiskave so se pokazale v tem, da je bila kandidatura Mihajla Rostoharja za profesorja psihologije na ljubljanski fakulteti zavrnjena.

Ključne besede: prevrat 1918, Mihajlo Rostohar, pomanjkanje

MATIĆ Dragan, PhD History, Inspectorate for the Environment and Spatial Planning, Dunajska 56, SI-1000 Ljubljana, dragan.matic@gov.si

93/94(497.4)"1918":929Rostohar M.
929Rostohar M.

“THERE WAS COMPLETE CHAOS IN THOSE DAYS AND EVERYONE WAS DOING AS THEY PLEASED.”

How an inspection of the number 19 railroad mail car delayed psychology classes in Slovenia by 30 years

The author describes a judicial inquiry into the financial embezzlement after First Lieutenant Mihajlo Rostohar and Sergeant Franc Bar inspected a railroad mail car at the Ljubljana Railway Station on the night between 1st and 2nd November 1918, confiscating some cash. The article describes various testimonies and hearings, analyzing official and unofficial documents that shed light on the situation at the time, which one of the witnesses described as follows: “There was complete chaos at the time and everyone was doing as they pleased.” After a one-year investigation, two suspects were identified: the former First Lieutenant Mihajlo Rostohar and the former Sergeant Franc Bar. Given that it was not possible to prove any of the two guilty beyond reasonable doubt, the prosecution ended. A direct consequence of the investigation was that Mihajlo Rostohar’s application to be appointed Professor of Psychology at the Ljubljana faculty was rejected.

Key words: revolution 1918, Mihajlo Rostohar, embezzlement

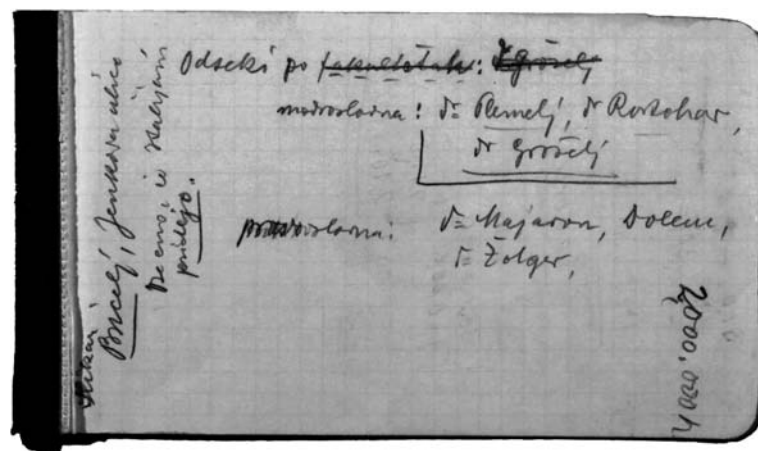
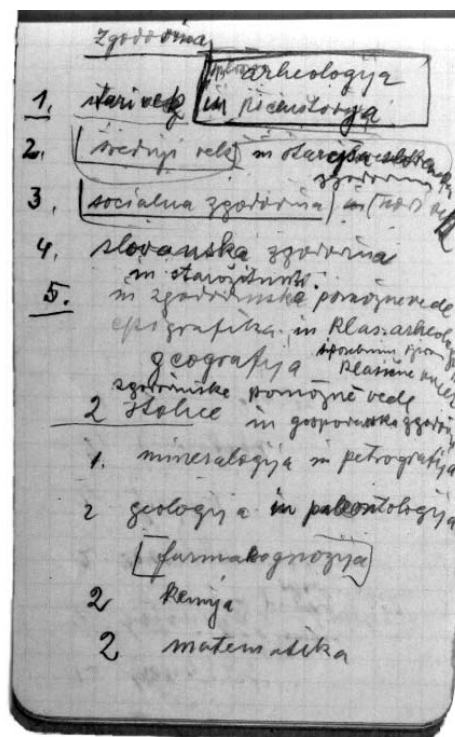
Mihajlo Rostohar je bil človek mnogih, velikih in raznovrstnih sposobnosti. Psiholog in znanstvenik mednarodnega slovesa ter eden utemeljiteljev psihologije na Slovenskem je bil že od dijaških let narodno zaveden Slovenec. Že leta 1907 je v Pragi javno podprl zahtevo po slovenski univerzi ter vse do njene ustanovitve požrtovalno delal zanjo. Po končanem študiju filozofije na Dunaju in v Gradcu je od leta 1910 nadaljeval kariero kot predavatelj na praški univerzi in se vmes izpopolnjeval na inštitutih za psihologijo v Nemčiji. Na univerzah v Brnu in Pragi je predaval psihologijo vse do leta 1949. Od leta 1950 je predaval na univerzi v Ljubljani, kjer je dejansko ustanovil oddelek za psihologijo. Zaradi mnogih zaslug na znanstvenem področju in v javnem življenju si je pridobil velik ugled in je po njem poimenovana tudi osnovna šola v Krškem.

V začetku 20. stoletja je kot politik sodeloval pri narodno-radikalnem gibanju, bil je pristaš Masarykovih idej ter podpiral vključitev Slovencev med druge slovanske narode na enakopravni osnovi. Ostro je nasprotoval prizadevanjem po formiranju enotnega jugoslovanskega naroda. Utemeljeval in zagovarjal je stališče, da so Slovenci samostojen narod z lastno kulturo in jezikom ter da je pojem jugoslovanstva možno uresničiti le v političnem pogledu v smislu skupne države enakopravnih južnoslovanskih narodov. Sodeloval je pri ustanavljanju več časopisov, v letih 1912 do 1914 pa je izdajal lasten časopis *Napredna misel* – časopis za napredno kulturo.

Med prvo svetovno vojno je Rostohar dosegel čin nadporočnika in se bojeval na ruski, albanski, tirolski in soški fronti.¹

Leta 1919 je bil med pobudniki za ustanovitev slovenske univerze v Ljubljani, sestavil je poslovnik, pripravil prvi statut ljubljanske univerze in načrt za ustanovitev psihološkega inštituta. Kljub vsemu temu ni bil izbran za profesorja, zato je odšel v Brno. Tam je na Masarykovi

univerzi predaval do leta 1939 in po končani vojni še do leta 1948. Takrat se je vrnil v domovino in začel predavati na ljubljanski univerzi. Načeloval je oddelku za psihologijo do leta 1959 in spočetka sam predaval skoraj vse predmete. Rostoharja štejemo za začetnika empirične psihologije in psiholoških predmetov v Sloveniji, kot so obča psihologija, razvojna psihologija, politična psihologija in socialna psihologija. Je tudi avtor številnih znanstvenih prispevkov, ki jih je objavljajal na Češkem, v Nemčiji, Franciji, na Hrvaškem in v Sloveniji.

¹ Povzeto po SBL, geslo: Rostohar Mihajlo, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:2637/VIEW/> ter wikipedia: http://sl.wikipedia.org/wiki/Mihajlo_Rostohar (dostopno 11. 10. 2019)

Zabeležke iz beležnice Mihajla Rostoharja, člana Vseučiliške komisije – o snovanju Univerze v Ljubljani. (Arhiv Republike Slovenije)

Pri zastopanju svojih stališč o tem, da morajo Slovenci ostati samostojen narod, se je že pred vojno zapletal v ostro polemiko s pristaši jugoslovanskega unitarizma.² Tako je npr. leta 1913 Rostohar v nemškem časopisu *Union*, ki je izhajal v Pragi, kritiziral stališča »novoilircev« oz. »jugoslovenarskih« stremljenj pripadnikov gibanja *Preporod*. Ti so bodočnost Slovencev videli izven habsburške monarhije – v enotni državi jugoslovanskih narodov oz. v tem, da se Slovenci utopijo v enoten jugoslovanski narod. V svojem polemičnem članku je Rostohar poimensko izpostavil Aleša Ušeničnika, Bogumila Vošnjaka in Frana Ilešiča. Pri tem je med drugim nekoliko netačno zapisal: »... ilirizem obstaja in ... njegove tendence niso skladne z interesi (*slovenskega – op.a.*) naroda ne (*habsburške op.a.*) monarhije, kar na tem mestu posebej poudarjam.« S tem si je z nasprotne strani v anonimnem članku, objavljenem v časniku *Edinost*, prislužil oznake, da je denunciant, da se »neprijetno meša v slovenske javne stvari, kjer bi rad po sili igral vlogo nekega narodnega mesije«, da izdaja revijo, v kateri brani avstrijska stališča zoper Srbijo, da se je pridružil dunajskim »plačanim šmokom«, ki so prinesli že toliko gorja Jugoslovanom, da je njegovo početje »herostratstvo raznaroddelega Samoslovenca«, da je »podjeten« in širi »jugoslavofobijo« itd. Rostohar je v odgovoru dokazoval, da ni nikogar denunciral, ampak samo stvarno povedal svoje stališče: »Ilirizem meri končno na to, da se Slovenci spojimo s Hrvati in Srbi v eden narod jugoslovanski. Da se to uresniči, moramo Slovenci kot narod izgniti, ker drugače jugoslovanski narod sploh ne more nastati. Ali ni to proti našim narodnim interesom? In dalje: Če bi se posrečila ta nameravana asimilacija z danes tako zavednim in močnim srbskim narodom, ali ne sledi iz tega nehote velikosrbska propaganda? ... Jaz sem najprej Slovenec, potem šele Jugoslovan. Svoje slovenske narodnosti ne žrtvujem nobenemu narodu, niti italijanskemu, niti nemškemu, niti češkemu, niti srbskemu. Temu se ustavlja moja slovenska narodna zavest. Imenujte to moje stališče avstroslavizem, separatizem, ali kakor že hočete! Ako je pravo ali napačno, o tem je mogoča stvarna debata — in to ravno hočem od naših Ilircev; toda gotovi ljudje se o tem ne upajo razpravljati in so spravili ves ta spor na nivo osebne gonje.«³

Ravno tovrstni obračuni z unitaristično razpoloženimi krogi pa so očitno Rostoharju leta 1919 odnesli zasluženost mesto predavatelja na novoustanovljeni ljubljanski univerzi. In to kljub temu, da je aktivno sodeloval pri nastajanju univerze in že 23. novembra 1918 skupaj z dr. Ivanom Tavčarjem sklical prvi sestanek *Slovenske matice, društva slovenskih profesorjev, slovenskih pravnikov, društva slovenskih zdravnikov, društva slovenskih tehnikov in vseučiliških profesorjev ter docentov*, s katerim so se začele aktivnosti za njeno ustanovitev. Med drugim je Rostohar tudi statistično utemeljil potrebo po ustanovitvi univerze, sestavil osnutek njene bodoče organizacije oz. poslovnika, spisal spomenico na Narodno vlado, na podlagi katere je le-ta ustanovila »vseučiliško komisijo«, katere član je bil kasneje, vodil razgovore o sodelovanju z zagrebško in praško univerzo itd.⁴ Že 15. decembra 1918 pa je dr. Fran Ilešič poslal dopis Vseučiliški komisiji (ustanovljeni 5. decembra istega leta), v katerem je izjavil, da pri njenem delu ne more sodelovati, dokler je njen član dr. Rostohar, ki »... misli, da sme sedaj v jugoslovanskih stvareh govoriti prvo besedo. Gospod dr. Rostohar se bo zavedal, kako je tik pred vojno nastopil proti Jugoslovanstvu v nemški pisanem praškem listu *Union*. Njegova izvajanja v tem listu oz. v 'Napredni misli' je nemško nacionalistično časopisje izrabljalo proti nam.« Na ta protest je sicer komisija odvrnila, da je stvar »ne tangira«, a se zdi, da so »ilešičevske« težnje po odstranitvi Rostoharja na koncu vendarle bile uspešne.⁵ Rostohar je svojo akademsko pot nadaljeval na univerzi v Brnu. Njegovo življenje je bilo tudi kasneje občasno zelo burno, zlasti npr. med drugo svetovno vojno in pa v času informbiroja, ko je moral obakrat zaradi narodno-političnih stališč bežati s Češke nazaj v Slovenijo.

V naši razpravi se bomo osredotočili na malo znano epizodo iz obdobja ob prehodu iz habsburške monarhije v Državo SHS oz. kasneje Kraljevino SHS, ki pa je – kot bomo videli – očitno imela precejšen vpliv na odstranitev Mihajla Rostoharja iz Ljubljane oz. eliminacijo z ljubljanske univerze.

² Primerjaj Gantar *Godina*, T. G. Masaryk in masarykovstvo.

³ *Edinost*, 26. 3. 1913 (članek z naslovom *Pražka Union in jugoslovansko vprašanje*) in 3. 4. 1913. (Odgovor dr. Rostoharja).

⁴ Dekleva, *Ustanovitev univerze v Ljubljani v publikaciji Ustanovitev univerze v Ljubljani 1919, katalog k občasni razstavi, Univerza v Ljubljani, Ljubljana, 2009, str. 29-42.*

⁵ AS 100, Vseučiliška komisija, p.e. 1231 in 1233.

Leta 1918 je Mihajlo Rostohar prispel v Ljubljano, kjer je opravljal naloge častnika za preskrbo. Ob koncu leta 1918 so nastopili prevratniški, »divji« časi. Povsem v skladu s tem je bila tudi Rostoharjeva aktivnost. Pomenljivo je, da je prav Rostohar z ostrimi besedami in zamahovanjem meča simbolno presekalo stoletja trajajočo vez med Slovenci in Habsburžani. 29. oktobra 1918 je namreč v Ljubljani nastopil na manifestaciji, ki je dejansko pomenila prelom Slovencev s habsburško monarhijo. Rostohar je izvršil revolucionarno dejanje s tem, ko je na zborovanju pred Deželnim dvorcem pred najmanj 30.000 glavo množico in več kot 100 vojaki in častniki v imenu vojaštva odrekel zvestobo Avstriji ter prisegel novi državi Jugoslaviji. Mimo predvidenega protokola je nastopil za Ivanom Hribarjem (ki je za razliko od Rostoharja verjel, da Slovenci, Hrvati in Srbi tvorijo zgolj dele enega jugoslovanskega naroda⁶) in ostalimi v naprej napovedanimi govorcii. Nekateri izmed njih so se po Rostoharjevem spominjanju mlačno obračali na avstrijsko vlado z zahtevo po združitvi Jugoslovancov v eno državo. Ker pa se je to »moledovanje« zdelo rezervnim častnikom neumestno, so ga – kot priča sam Rostohar – poslali, da je z odločnejšo besedo stopil na balkon Deželnega dvorca.⁷ Tam je Rostohar, ta zanikovalec obstoja jugoslovanskega naroda a vnet pristajatelj jugoslovanske države izrekel govor, ki ga je časopis *Slovenec* bralstvu prenesel takole:

»Bratje in sestre svobodne države jugoslovanske! Tudi za nas, kar nas veže težka dolžnost, je prišel čas, da damo duška čustvom, ki so jih polna naša srca in naše duše. Mi, ki smo morali mnogo prestati, ki smo morali marsikaj udušiti, ki smo morali zlasti udušiti vsako najmanjšo željo po zlati svobodni Jugoslaviji, mi danes svečano prisegamo, da hočemo preliti svojo kri za svobodno državo in da hočemo ostati svobodni Jugoslaviji zvesti do groba, (Vihar no odobravanje in »Živijo«-klici). Med govorom dr. Rostoharja, ki potegne sabljo na balkonu v znak prisege, da se ne bodo naši vojaki več bojevali za tujce, ampak samo za lastno domovino, potegnejo častniki in vojaki sablje ter bodala in prisežejo svobo-

do jugoslovanski domovini. Navdušenje množic je nepopisno. Gromkih »Živijo«-klicev noče biti konca. Med množico gre vihar kakor veliki val: vsakdo ve, prehajamo iz stare Avstrije v Jugoslavijo.«⁸

Rostohar se je pri obujanju dogodkov na 29. oktober 1918 svojih, z golim mečem v roki izrečenih besed (ki so dejansko pomenile prelom s staro in prehod v novo državo) spominjal nekoliko drugače, kot je o njih poročal *Slovenec*: »Mi, vojaki, odreka mo pokorščino Avstriji in prisegamo zvestobo svoji narodni državi Jugoslaviji. Živela svobodna Jugoslavija!« Takoj za tem mu je škof Jeglič razburjeno oponesel: »To je pa revolucija!«, na kar mu je Rostohar suho odvrnil: »Da, prevzvišeni, tako nekako.«⁹ Že pred napovedano demonstracijo pred Deželnim dvorcem je štacijsko poveljstvo v Ljubljani vojakom sploh prepovedalo udeležbo pri demonstracijah. Ko pa je izvedelo za Rostoharjevo revolucionarno početje, je ukazalo vojaški policiji, naj ga aretira in zaradi veleizdaje postavi pred vojaško sodišče. Rostoharja je na to nevarnost opozoril nadporočnik Potokar, ki je bil pri vojaški policiji eden od zaupnikov »revolucionarnih« častnikov. Tako se je Rostohar izognil zasedi vojaške policije in se proti polnoči namenil na kolodvor, kamor je prav takrat prispel transport

⁸ *Slovenec*, 30. 10. 1918; stališča govorcev (ki so z balkona Deželnega dvorca oznanjali prelom zveze z Avstrijo in začetek Jugoslovanske države) o tem, kako naj bi ta država bila urejena (na centralistično-unitarni ali na federalistično-avtonomistični podlagi) so bila zelo različna; pomenljivo za nadaljnjo žalostno usodo države južnih Slovanov je bilo, da so bili pogledi teh z balkona Deželnega dvorca nastopajočih »rojenic« povsem različni že glede tega, ali v tej državi (mora) biva(ti) en južnoslovanski narod, ali pa jih je več. Med tem ko so ljudstvo nagovorili vneti zagovorniki teorije o enotnem jugoslovanskem narodu, ki mora živeti v popolnoma enotno urejeni centralistični državi (liberalci – Ivan Hribar, še bolj radikalna pa Karel Triller in Ivan Tavčar), so ob njih prav tako pozdravljali vstajenje nove države drugi, ki pa so jo videli kot avtonomistično tvorbo, ki bo zagotovila obstoj in razvoj samostojnega slovenskega naroda (socialdemokrat Josip Kopač, škof Anton Bonaventura Jeglič, pripadnik katoliške SLS Lovro Pogačnik in kot že rečeno masarykovec Mihajlo Rostohar). Vendar ideološko-politična pripadnost nikakor ni bil predpogoj za samoumevnost stališč o zgornjem problemu (ne)enotnosti jugoslovanskega naroda. Zagovorniki enotne jugoslovanske nacije so se v svojih govorih sklicevali prav na mnenje (sicer že pokojnega) katoliškega politika Janeza Evangelista Kreka, da so Slovenci, Hrvati in Srbi »narod istega jezika in iste krvi«.

⁹ Rostohar, Ljubljana oktobra 1918 – Pričevanje o dnevih, ko je nastajala Jugoslavija.

⁶ Perovšek, *Liberalizem in vprašanje Slovenstva*, str. 58.

⁷ Rostohar, Ljubljana oktobra 1918 – Pričevanje o dnevih, ko je nastajala Jugoslavija.

53. hrvaškega polka. Rostohar je očitno ugotovil, da mora svojo revolucionarno dejavnost, ki jo je izkazal na balkonu Deželnega dvorca, še zaostri. Po lastnih besedah je namreč hipoma prišel na zamisel, da bi lahko s pravkar prispelim vojaštvom razorožil madžarsko posadko v Ljubljani. Ker pri poveljniku – Nemcu – ni dosti opravil, je pričel pregovarjati podčastnike, naj ne gredo na fronto, saj da je vojna končana, Avstroogrske ni več, Hrvaška pa je postala neodvisna in Slovenija tudi. Pri tem jim je kazal slovensko trobojnico na svoji kapi in jim prigovarjal, naj razorožijo madžarsko posadko, potem pa bodisi gredo domov bodisi ostanejo v Ljubljani pod poveljstvom slovenskih oficirjev. Hrvaškim podčastnikom je bila ideja o tem, da bi se izognili fronti, všeč, zato so Rostoharjevim željam ugodili. Tako je moštvo 53. hrvaškega polka v prvih urah 30. oktobra v Rostoharjevi družbi z godbo vred odkorakalo do cukrarne in tam osvobodilo ruske in srbske vojne ujetnike. Od tam so prevratniki odpeljali osvobojene ujetnike v belgijsko vojašnico in jih tam oborožili. Tako je navsezgodaj 30. oktobra 1918 Mihajlo Rostohar razpolagal z upoštevanja vredno silo približno 600 oboroženih mož, ki bi bila še večja, če ne bi skoraj polovica hrvaških vojakov pobegnila domov. S tem vojaštvom se je Rostohar ob treh zjutraj lotil pglavitne naloge – osvoboditve slovenske prestolnice. Potem ko so njegovi vojaki obkolili madžarsko posadko v vojašnici na Kodeljevem, je Rostohar v družbi z nadporočnikom Treom stopil do poveljnika madžarskega bataljona in zahteval, da naj položijo orožje. Slednji je sicer imel nekaj pomislekov in hotel klicati za nasvet štacijsko poveljstvo. Vendar mu je Rostohar razložil, da Avstroogrske ni več, da je Ogrska samostojna država in da je njegova posadka od včeraj v jugoslovanski državi. Ob teh argumentih in zagotovitvi, da se jim jamči varen odhod, so Madžari izročili orožje in se na šišenskem kolodvoru vkrcali na vlak za domovino. V naslednjih urah je Rostohar osebno zasedel štacijsko poveljstvo in ukazal nadporočniku Badjuri, naj zasede kolodvor. Končno je sledilo še finale: štacijskega poveljnika Uharka je Rostohar dal zastražiti – postavil je stražo pred hotelom Union in mu dal na izbiro, da odide v tujino ali pa v zapor. Uharku je bila bolj všeč prva možnost, zato se je kmalu za tem usedel na vojaški transport proti Budimpešti.¹⁰

¹⁰ Rostohar, *Ljubljana oktobra 1918 – Pričevanje o dnevih, ko je nastajala Jugoslavija*.

Na zgoraj opisani način je nadporočnik Mihajlo Rostohar v precejšnji meri doprinesel, da je prišlo do prevzema nadzora slovenskih vojaških sil nad Ljubljano.¹¹ Kot smo že omenili, je svojo hiperaktivno dejavnost nadaljeval tudi potem, ko je slekel vojaško suknjo: že 23. novembra je kot pobudnik sodeloval pri nastajanju univerze, potem ko je bil sredi meseca demobiliziran.

Še pred tem pa se je Rostoharju v začetku novembra, tik po prevratu (še v času vojaškega službovanja) primeril neljub dogodek. Ta je v znanstvenih razpravah do zdaj ostal neopažen, je pa zanimiv, saj razkriva manj znano epizodo iz Rostoharjevega življenja ob prevratu. Ilustrira pa tudi takratne »prevratne« razmere nasploh.

Eksces na ljubljanskem kolodvoru v zgodnjih jutranjih urah 2. novembra 1918

24. novembra 1918 je nemško-avstrijski urad za zunanje zadeve poslal jugoslovanski vladi v Ljubljano oster dopis. V njem se je navedlo, da je v noči s 1. na 2. november 1918 prišlo na železniški postaji Ljubljana do vdora jugoslovanskega vojaštva v »poštni vagon Dunaj – Trst št. 10«. Pri tem so vojaki z grožnjo nasilja in smrti železniškim poštnim uradnikom odvzeli 14 vrednostnih pisem v vrednosti 148.927 kron, več pošte, zasebne gotovine in siceršnje zasebne lastnine poštnih uslužbencev. Nemško-avstrijski vladi ni bilo znano, ali je pri tem šlo za roparski napad pod krinko uradnega postopka ali pa so dejansko uradni organi jugoslovanske države odgovorni za prekoračitev pooblastil. Dunajska vlada je poudarila, da gre vsekakor za kršitev »prava narodov« (mednarodnega prava), ki lahko negativno vpliva na odnose sosednjih držav. Dopis se je zaključil z nekoliko oholo postavljeno zahtevo, naj jugoslovanska vlada začne s kazensko preiskavo, poroča o njenem izidu ter poskrbi za povrnitev denarja in sicer odvzetega premoženja. V nedatiranem odgovoru, ki ga je za jugoslovansko vlado podpisal predsednik Lovro vitez Pogačnik, je bilo pojasnjeno, da gre v tem primeru lahko zgolj za roparski napad, saj Narodna vlada ni izdala nobenega navodila v tem smislu in ni pri njej deponiranih nobenih vrednostnih pisem oz. ostalega. Zato

¹¹ Švajncer, *Slovenska vojska*, str. 15-26.

je tudi Narodna vlada zavrnila vsako odgovornost za odtujeno lastnino, to pa tem bolj zato, ker se »v teh dneh podobni primeri dogajajo ne samo tu ampak povsod«.¹²

Preiskava vojaškega sodišča SHS v Ljubljani

Ne glede na to, da vlada ni prevzela odgovornosti, pa je zadevo poslala v reševanje državnemu pravdnistvu. Le-to je preiskavo odstopilo vojaškemu sodišču SHS, saj so bili storilci vojaki. Tu se je začel preiskovalni postopek zoper neznane storilce v smislu kaznivega dejanja in sicer proti neznanim osebam zaradi kaznivega dejanja rop po 483., 485. in 487. členu kazenskega zakonika, ker so nasilno vdrl in se z orožjem in grožnjami polastili vrednostnih pisem. Postopek je vodil preiskovalni sodnik stotnik Gustav Barle. Obenem je za sodelovanje zaprosil tudi civilnega preiskovalnega sodnika oz. policijsko ravnatelstvo, saj se je sumilo, da so pri inkriminiranem dejanju sodelovale tudi oborožene civilne osebe. V preiskavi se je med drugim izkazalo, da so ob prevratu konec oktobra in v začetku novembra v poštah vagonih vlakov na relaciji Trst – Dunaj poleg uradnih pošilk tihotapili velike vsote denarja in vrednostnih papirjev, ki so izvirale iz nemško-avstrijskih bank v Trstu. Na ta način so lastniki bank skušali reševati premoženje z ozemlja, za katerega je bilo jasno, da ne bo več pripadalo nemško-avstrijski državi. Na podlagi kasnejšega pričevanja enega od poštah uradnikov nemške Avstrije se je npr. pokazalo, da so eno noč pred ekscesom (31. oktobra 1918), ki ga opisujemo, na vlaku Trst – Dunaj nemško-avstrijski uradniki uspeli prepeljati skritih 6 milijonov kron in to kljub temu, da je v Ljubljani jugoslovansko vojaštvo poštni vagon pregledalo.¹³ Morda je šlo za denar, ki ga je s Trsta na Dunaj transportiral nek uradnik avstro-ogrske banke Samponi, saj je Narodni svet v Ljubljani 31.

oktobra 1919 izdal ukaz štacijskemu poveljstvu, da tega človeka aretira in zapleni »več milijonov vrednostnih papirjev, zlata in bankovcev«. To pa se takrat službujočemu častniku Kudru ni posrečilo.

Iz pričevanj, ki so se nabrala tekom preiskovalnega postopka, je bilo mogoče v glavnem rekonstruirati naslednji tek dogodkov. Povelje za preiskavo vlakov s 1. na 2. november 1918 je izdal taisti Lovro Pogačnik, ki je (očitno lažno) pisal nemško-avstrijski vladi, češ, da vlada v Ljubljani ni izdala nobenega takega navodila.¹⁴ Na podlagi tega ukaza je v noči s 1. na 2. november 1918 prišlo do preiskave poštneha vagona vlaka Dunaj – Trst, ki jo je vodil nadporočnik Mihajlo Rostohar. Prav ta dan je do vojaške posadke na kolodvoru prišla dodatna informacija, da namerava nek kreditni zavod iz Trsta v eni izmed vlakovnih kompozicij prepeljati kar 25 milijonov kron. Napetost je bila toliko večja, ker so nekaj ur pred prihodom vlaka na ljubljanskem kolodvoru jugoslovanski uradniki opazili tri sumljive osebe: dva uradnika kreditnega zavoda in ljubljanskega veletrgovca Lilega. Ti so želeli za ta vlak rezervirati poseben kupe, pa so nato, ko je bila rezervacija odklonjena, zadnji trenutek karte prolongirali za naslednji dan. Ko se je vlak številka 10 iz Trsta okrog polnoči ustavil v Ljubljani, so jugoslovanski uradniki postali pozorni na poštni vagon, saj so v njem sedeli ljudje, ki tam ne bi smeli biti – pripadniki nemške in avstrijske vojne mornarice in nekaj civilistov sumljivega videza. Na zahtevo, da odprejo vrata poštneha vagona, so jih potniki res odprli, je pa v istem trenutku pri vratih na nasprotnem koncu vagona uspel pobegniti civilist s kovčkom. Po tem dogodku je straža obkolila vagon in se je poklicalo dodatno vojaštvo, ki je pod Rostoharjevim poveljstvom potnike nagnalo ven iz vagona. Nato se je pod Rostoharjevim vodstvom – medtem, ko se je zunaj zastraženim poštnim uradnikom in ostalim potnikom z naperjenim orožjem grozilo s smrtjo in jih zmerjalo – vagon nadrobneje pregledalo. Zaplenilo se je nekaj denarnih pisem in eraričnega blaga. Zaplenjena denarna pisma so se v vreči odnesla na štacijsko poveljstvo, kjer naj

¹² AS 307, *Deželno sodišče, Vr VIII 763/19 (Vr 1919- 1) – S 119/18-1 sveženj »spisi vojaškega sodišča; kazenska zadeva zoper dr. Mihajla Rostoharja zaradi hudodelstva poneverbe. Ker se je preiskava izpeljala v dveh delih – začelo ga je Vojaško sodišče SHS (do junija 1919), potem pa nadaljevalo Deželno sodišče do prekinitve postopka – gre v spisu za različne oznake dokumentov.*

¹³ AS 307, Vr VIII 763/19, S 119/18-24, *Pričevanje Ivana Cofa, poštneha oficijala z dne 15. 4. 1919 in S 119/18-29, pričevanje nekdanjega poročnika Antona Kudra, z dne 24. 5. 1919 – v času pričevanja je bil Kuder sodnik v Trbovljah.*

¹⁴ AS 307, Vr VIII 763/19, S 119/18-7; *Pričevanje Mihajla Rostoharja z dne 15. 1. 1919; ob zaslišanju na katerem je nastopil kot priča je predložil navedeni ukaz Poverjenika za narodno obrambo dr. Pogačnika, ki ga je preiskovalni sodnik potrdil kot pristnega in mu ga vrnil.*

bi se preštelo denar in naredilo zapisnik. Do tu je zadeva bila bolj ali manj jasna, saj se pričevanja različnih akterjev glede naštetega ujemajo.¹⁵ Manj jasne pa so bile nekatere okoliščine, ki so se kasneje izkazale za zelo pomembne: npr. kdo je bil udeležen pri preiskavi in zaplembi – razen Rostoharja sta pri preiskavi sodelovala še nadporočnik Jarec in še ena oseba, ki pa se je ne Jarec ne Rostohar nista mogla spomniti. In pa seveda, kolikšna je bila vsota zaplenjenega denarja.

Kmalu po dogodku, že decembra 1918, se je na Finančno upravo Narodne vlade in prometno vodstvo Južne železnice z dopisom obrnil inženir Hugo Uhlir, ki je v noči s 1. na 2. november 1918 služboval kot poročnik in »pobočnik« poveljnika štacijskega poveljstva v Ljubljani. Uhlir je bil tudi kasneje ne navadno zainteresiran za to zadevo. Navedel je, da je po polnoči po telefonu z južnega kolodvora dobil vest, da je neki poročnik zaplenil dva zavoja denarja v skupni vrednosti 25 milijonov kron. Približno ob pol sedmih zjutraj mu je isto javil nek podčastnik. Istega ali naslednjega dne mu je, med tem, ko je večerjal v gostilni pri »Novem svetu«, potek zaplembe opisoval nek višji železniški uradnik. Na vse to ni bil posebej pozoren, dokler ni izvedel, da Narodna vlada ni prejela niti približno enakega zneska, zato pa se je tudi odločil, da to zadevo naznani.¹⁶ Ker pa je preden je poslal ta dopis z njim v kavarni Union seznanil dva gospoda in je to prišlo na ušesa Mihajlu Rostoharju, je slednji vložil civilno tožbo zoper Uhlirja, o čemer bo še govora v nadaljevanju.

Pričevanje glavnega akterja Mihajla Rostoharja januarja 1919 je bilo dokaj površno, skoraj malomarno. Izjavil je, da je »revizijo« izpeljal s poročnikom Jarcem in še nekim železniškim uradnikom, da se datuma, kdaj se je to zgodilo ne spominja, da pa so zaplenili nekaj eraričnih stvari, vrednostnih papirjev, tri pakete pisem in računske knjige. Vse to je bilo potem na štacijskem poveljstvu popisano s strani stotnika Potokarja.¹⁷ V poročilu štacijske-

mu poveljstvu je Rostohar ponovil pričevanje pred Vojaškim sodiščem, dodal pa je, da je bilo zaplenjenega denarja proti pričakovanju malo.

Janko Jarec je pričal, da je bil dodeljen štacijskemu poveljstvu na službovanje, ko je okrog polnoči s 1. na 2. november k njemu prišel Mihajlo Rostohar še z eno osebo, katere se Jarec ne spomni. Rostohar mu je razložil, da se želi 7 milijonov kron prepeljati na Dunaj, pokazal pa mu je tudi 3 ali 4 osebe, ki naj bi to želele izpeljati. Ker so dobili obvestilo, da se ti ljudje ne bodo peljali na Dunaj, jim je vse skupaj postalo sumljivo in je nekdo predlagal, da naj gredo pregledat poštni vagon. Ker je bilo v njem veliko vojaštva, jih je Rostohar napodil ven in začel s preiskavo. Pri tem naj bi – po Jarčevem pričevanju – v vagon stopil poleg Rostoharja še on ter podčastnika Danilo Cerar in Anton Erkraut. Rostohar je začel z zbiranjem denarnih pisem, ki jih je bilo več, nekatera tudi prav debela. Rostohar je ta pisma sortiral, Jarec pa je vagon zapustil in se napotil k drugim transportom. Jarec je v pričevanju posebej poudaril, da je prav gotovo z Rostoharjem v vagonu ostal še nekdo, sicer on vagona ne bi zapustil. Ker je vlak imel predolgo zamudo, se je čez čas vrnil do poštnega vagona preverit, kaj se dogaja in je videl, da iz vagona ravno odhaja Rostohar z nekimi paketi. Pri tem mu je Rostohar pripomnil: »Vidiš, pa smo ga le dobili.« Potem je Rostohar zapustil kolodvor skozi kolodvorsko poveljstvo in se odpeljal z avtom – v njegovi družbi je bil še en častnik. Jarec je pričevanje zaključil z izjavo, da je bil prepričan, da so denar dobili in da je bil odnesen tja, kamor spada.¹⁸

Stotnik Jože Potokar, ki je na štacijskem poveljstvu sestavil zapisnik o pregledu zaplenjenih denarnih pisem, je kot priča v preiskavi izjavil, da je bilo denarja v denarnih pismih, ki so jih on, Potokar, Rostohar in še en častnik (katerega ime se Potokar ne spomni, zdelo se mu je, da je to morda bil poročnik Uhlir) na štacijskem poveljstvu komisijsko odprli, manj kot 8.000 kron. Kam je potem pisma in protokol Rostohar oddal, Potokarju ni bilo znano.¹⁹ Zanimivo je bilo, da je preiskovalni sodnik skupaj

¹⁵ AS 307, Vr VIII 763/19, S119/18-7; Anton Gregorc, *železniški revident, ki je bil tisto noč zadolžen za prometno službo – zaslišanje* 15. 1. 1919.

¹⁶ AS 307, Vr VIII 763/19, S119/18-10; *Dopis Huga Uhlirja z dne 23. 12. 1918, naslovljen na Finančno upravo.*

¹⁷ *Glej opombo št. 14 in poročilo Mihajla Rostoharja štacijskemu poveljstvu z dne 15. 1. 1919, AS 307, Vr VIII 763/19, S119/18-10.*

¹⁸ AS 307, Vr VIII 763/19, S119/18-19; *pričevanje Janka Jarca z dne 19. 3. 1919.*

¹⁹ AS 307, Vr VIII 763/19, S 119/18-27; *Pisno poročilo Jožeta Potokarja z dne 14. 4. 1919 in pričevanje na zaslišanju dne 23. 4. 1919.*

s štacijskim poveljstvom ugotavljal, da izvoda tovrstnega zapisnika o zaplembi denarja v štacijskem poveljstvu ni in da iz eksibitnih protokolov niti ni razvidno, da bi kdaj obstajal.²⁰

Poročnika Staneta Berganta, ki je bil dežurni na kolodvorskem poveljstvu, je v tej akciji zaplembe Rostohar povsem obšel, ker o vsej zadevi Bergant ni vedel skoraj nič, razen tisto, kar je slišal o drugih, pa še to je bilo očitno napačno.²¹

Tako je še vedno ostalo nepojasnjeno, kam je izginilo 140.000 kron, ki jih je uradno kot odtujene prijavila avstrijsko-nemška vlada.

Zdi se, da se je preiskava začela razpletati, ko ji je dala pospešek obravnava zaradi razžalitve, ki je potekala pred okrajnim sodiščem, kjer je Rostohar tožil Uhlirja. Iz članka je razvidno, da Uhlir Rostoharja pri drugih osebah ni črnil zgolj zaradi preiskave poštnega vagona, pač pa ga je nekaj tednov kasneje – zopet v Unionu »v odlični družbi slovenskih kulturnih delavcev« – javno krivil, češ, da si je prilaščal erarično blago in vojake pošiljal, da so perilo iz vojaških skladišč nosili na njegov dom. Osebi, katerima je to Uhlir razlagal in sta to prenesli Rostoharju, sta v slovenski zgodovini dokaj znameniti – slovenski pisatelj dr. Alojz Kraigher in jezikoslovec dr. Fran Ramovš. Če dodamo še dejstvo, da je sodil Anton Lajovic, sicer znan skladatelj in najbolj zaslužen za prisilno slovenizacijo ljubljanske filharmonije, potem lahko ugotovimo, da so bili v tej zgodbi nekako vpleteni vrhunski slovenski intelektualci takratne dobe. Očitno je, da se je v Unionu zbirala slovenska intelektualna elita in premlevala aktualne dogodke. Kakorkoli, sodno razpravo je Anton Lajovic prekinil, saj je Hugu Uhlirju oz. njegovemu odvetniku dr. Vodušku dal tri tedne časa da priskrbi »dokaz resnice«,

ki sta ga napovedala zoper Mihajla Rostoharja.²² In res je v treh tednih prišlo do preobrata. Odmevna tožba Rostohar proti Uhlirju je zbudila pozornost in spodbudila tretjega člana »komisije«, ki je pregledovala poštni vagon in se ga ne Rostohar ne Jarec nista mogla spomniti, da se je javil. To je bil Franc Bar, nekdanji narednik. V svojem pričevanju je med drugim zatrdil, da so bile vsote bistveno večje, kot pa je bilo zatrjevano s strani Rostoharja. Sama preiskava je potekala »energično«, Rostohar je zaplenil nekemu poštnemu uradniku tudi manjšo vsoto denarja, ki jo je imel pri sebi v navadni kuverti (oškodovani uradnik Turad je v svojem pričevanju, kot bomo videli v nadaljevanju, trdil, da mu je denar vzel narednik – to je bil Bar in ne Rostohar). Po Barovem pričevanju je samo on sam zaplenil denarna pisma v vrednosti okrog 150.000 kron, ki jih je izročil Rostoharju, ta pa jih je držal v roki ali spravil v žep. Popolnoma pa je Bar izključeval možnost, da bi zaplenili zgolj 8.000 ali 20.000 kron. Poleg naštetega denarja pa je Bar našel še tri pakete, približnih dimenzij 60×30×25 cm, ki so jih odnesli na štacijsko poveljstvo, kjer pa jih niso odprli, ker je Rostohar rekel, da bodo to storili naslednji dan. Ko je čez nekaj dni Rostoharja vprašal, ali je bilo denarja veliko, mu je ta odgovoril, da so bile v paketih le neke pošiljke od vojne pošte. Baru se je zdelo čudno, da bi brezvredne pošiljke transportirali s spremstvom. Ko je izvedel za sodni proces, se je javil za pričo, ker je, kot je sam poudaril, dogajanja poznal iz prve roke.²³

Naslednji »žebelj v krsto« je osebno z Dunaja prinesel Hugo Uhlir. Šlo je za uradna poročila Južne železnice o dogodku s 1. na 2. november, ki jih je Uhlirju uspelo pridobiti s pomočjo avstrijskega zunanjega ministrstva in jih je vojaškemu sodišču v Ljubljani izročil 7. junija 1919.²⁴ Poročilo nemških poštних uradnikov, ki so bili v omenjeni noči v poštnem vagonu št. 10, govori o surovem nastopu jugoslovanskega vojaštva – o grožnjah, zmerjanju in opozarjanju, da so sovražniki, ki se nahajajo v njim sovražni deželi, o surovem fizičnem ravnanju

²⁰ AS 307, Vr VIII 763/19, S 119/18-26; *Dopisi med različnimi poveljstvi, iz katerih izhaja, da zapisnik o zaplenjenem denarju ne obstaja niti ni bil vnesen v službeno evidenco.*

²¹ AS 307, Vr VIII 763/19, S 119/19-20; *Poročilo nekdanjega poročnika Staneta Berganta z dne 19. 1. 1919, tu Bergant navaja naj bi z Rostoharjem prišel po kaso z veliko vsoto denarja poročnik Bogomil Orožen, kar očitno ni držalo; 24. 3. 1919 je bil Bergant zaslišan v isti zadevi in je ponovil enako, da o zadevi ve le tisto, kar mu je povedal železniški uradnik Gregorc – da je Rostohar skupaj s poročnikom Orožnom nek denar zaplenil.*

²² *Slovenec*, 20. maj 1919, str. 4.: »Zaradi 25 milijonov – dr. Rostohar proti dr. Uhlirju«.

²³ AS 307, Vr VIII 763/19, S119/18-33; *Pričevanje Franca Bara z dne 3. 6. 1919.*

²⁴ AS 307, Vr VIII 763/19, S119/18-13; *Dodatno pričevanje Huga Uhlirja ob predložitvi dokumentacije z Dunaja z dne 7. 6. 1919.*

[illegible]

Utemeljitev Vojaškega preiskovalnega sodnika, zakaj predlaga odstop zadeve Deželnemu sodišču – predlog pregona Mihajla Rostoharja zaradi suma kaznivega dejanja poneverbe.

(Arhiv Republike Slovenije)

ob osebnih preiskavah, o ultimatih, da se jih bo ustrelilo, če ne povedo, kje je denar, o odvzemu osebne imovine in celo denarnih sredstev enega od uradnikov; predvsem pa o strahu, da ne bodo več videli domovine.²⁵ Potek preiskave znotraj vagona je podrobneje opisal Adolf Hellmann, edini nemško-avstrijski poštni uradnik, ki je ob preiskavi lahko ostal prisoten. Hellmann je izpostavil, da sta preiskavo izpeljala častnik in narednik. Častnik mu je predložil, da se išče pošiljke avstro-ogrske banke. Najprej je bi preiskan službeni del vagona – oficir je pregledoval denarna pisma, zavoje, priporočena pisma in navadna pisma, prav tako pa tudi nahrbtnike in cule s predmeti spremljevalnega osebja. Ob tem se je – po primerjavi z uradnim seznamom – zaplenilo pet denarnih pisem v vrednosti 43.302 kron. Oficijalu Martini so bili odvzeti čevlji, ki so bili njegova osebna last in šotorsko krilo v vrednosti 200 kron, pomočniku Alexandru Uherju trije kosi platna v vrednosti 60 kron, poduradniku Johannu Schmidu pa čevlji v vrednosti 140 kron. Nadoficijalu Hermannu Turadu je narednik ob osebnem pregledu zaplenil 418 kron zasebnega denarja, ki jih je Turad imel v kuverti. Pregledal se je tudi prostor za pakete, enako tudi paketne pošiljke. Nadalje se je zaplenilo kovček z oblekami in tri pakete s knjigami prokurista Marpurga iz filiale tržaškega kreditnega zavoda, »pri čemer sta oficir in njegov narednik vsa vesela zakričala: končno najdeno!« Zatim je častnik, ki je preiskoval, začel Hellmanna vnovič zmerjati in spraševati: »Koliko ste dobili za to (= *da skrivaj vozite denar, op.a.*) ... aretiral vas bom!« Drugi častnik, ki je bil pri tem spet navzoč (*tj. poročnik Jarec, ki se je vrnil v vagon – op.a.*), pa je začel Hellmanna prav tako zmerjati in pljuvati. Ko je Hellmann zaprosil za potrdilo o zaplembi, se mu ni odgovorilo nič. Dva častnika in narednik so nato z zaplenjenimi denarnimi pismi in paketi zapustili vagon ter dovolili, da se je personal, ki se je prej moral izkrcati, spet lahko vrnil v vagon in vlak je lahko odpeljal. Skupna škoda zaradi zaplembe je znašala 148.927 kron. Poročilom so bili priloženi tudi uradni sezname pošiljk in njihovih vrednosti.²⁶

²⁵ AS 307, Vr VIII 763/19, S119/18-34; *Reisserapport der Triest – Wien No 10, z dne 1. 11. 1918 – podpisani: oficijala Josef Gall in Josef Martina ter nadoficijali Johan Seidhauser, Johann Neu, Hermann Turad in Adolf Hellmann.*

²⁶ *Prav tam – posebno poročilo nadoficijala Adolfa Hellmanna.*

Barovo pričevanje in poročila dunajskega poštne urada št. 76 so bilo očitno ključna. Preiskovalni sodnik je še istega dne, ko je Bar prinesel dokumente z Dunaja, sklicujoč se na njih in na Barovo pričevanje, poslal spis vojaškemu pravdniku, »ker se je obrnil sum na gotovo osebo, ki ni podvržena vojaški podsodnosti«. Vojaški pravdnik pa je takoj nato ustavil postopek in predlagal, da se zadeva odstopi državnemu pravdnictvu. To je utemeljeval z naslednjimi besedami: »dr. Mihajlo Rostohar je na podlagi dosedanjega dokazilnega gradiva nujno sumljiv zločina uradnega poneverjanja v škodo čez 140.000 kron. Notorično dejstvo je, da se nahaja osumljenec že več mesecev v civilnem razmerju (...) Proti osumljencu pa do sedaj nobena v navedeni kazenski pravni določbi navedenih oblasti ni ničesar ukrenila, kar bi se nanašalo na pripravo ali uvedbo proti njemu naperjenega kazenskega postopanja. Tudi v kazenski zadevi proti neznanim storilcem radi ropa ne, bil je celo zaslišan kot priča. Postal je sumljiv šele sedaj a ne zločina ropa temveč hudodelstva poneverjanja, kar je kazenska zadeva zase. Predlagam, da se kazenska zadeva proti dr. M. Rostoharju odstopi državnemu pravdnictvu v pristojno poslovanje«. Še istega dne, 7. junija 1919, je Vojaško sodišče zadevo skupaj s spisom odstopilo Državnemu pravdnictvu.²⁷

Postopek pred Deželnim sodiščem

Po nekaj dneh, ko je prejel zadevo od Vojaškega sodišča, je državni pravdnik (= tožilec) naročil, naj se bivši nadporočnik Mihajlo Rostohar, sedaj »referent pri slovenski vseučiliški komisiji«, zasliši kot osumljenec in da se pri njemu doma izvede hišna preiskava. Hišno preiskavo je na povelje preiskovalnega sodnika dr. Stojkoviča policija izvršila 18. junija 1919 na Ilirski ulici 29 v Ljubljani. Med preiskavo so bili najdeni zanimivi zapiski, ki se jih je skupaj z Rostoharjevimi pojasnili poslalo preiskovalnemu sodniku. Iz zapisnika o preiskavi je razvidno, da je Mihajlo Rostohar izjavil, da je bil štiri leta proviantni častnik in da se zato v njegovih beležkah nahajajo tovrstne zaznambe in računi. Za povojno obdobje pa je navedel, da tovrstni podatki o kupčijah, ki se nahajajo v njegovih zapiskih, izvirajo iz poslov Ivana Jelačina in nekega Richterja, kjer pa je »sprejemal oferte zgolj iz prijateljstva«.

²⁷ AS 307, Vr VIII 763/19; P 75/18 in S 119/18-3.

ANTUN BUNČUGA - RIJEKA

UVOZ I IZVOZ JESTIVIH I STOLNIH ULJA

Brzjavljiva : BUNČUGA, RIJEKA.

TELEFON : 917.

RIJEKA, 27. svibnja 1919.

D r a g i p r i j a t e l j u !

Danas na povratu iz Rijeke primio sam Vaš brzjavljiva, na kojeg sam Vam prama priloženom prepisu odgovorio.

Krumpira Vam predbježno nemogu nudjati.

Nudjam Vam 40 vagona suhih šljiva bošanskih, u vrećama sa dozvolom izvoza za Beč po kruna 7.- kilo brutto za netto predaja prompt, a najdalje do konca Lipnja 1919.

Ako na ovu ponudu reflektirate t.j. ako imate kupca neka mi to brzjavljiva odmah potvrdi i neka bezodvlačno otvori neopozivi do konca lipnja ove god. akreditiv kod jedne Ljubljanske banke uz obvezu, da će mi roba biti plaćena u onom času čim roba stigne na teritorij Austrije Njemačke.

Očekujem Vaš topogledni brzjavljivi odgovor.

Nadam se, da će te brzo doći, da naš obračun od ulja jednom već svršimo.

Pozdravljam Vas i bilježim

veleštovanjem:

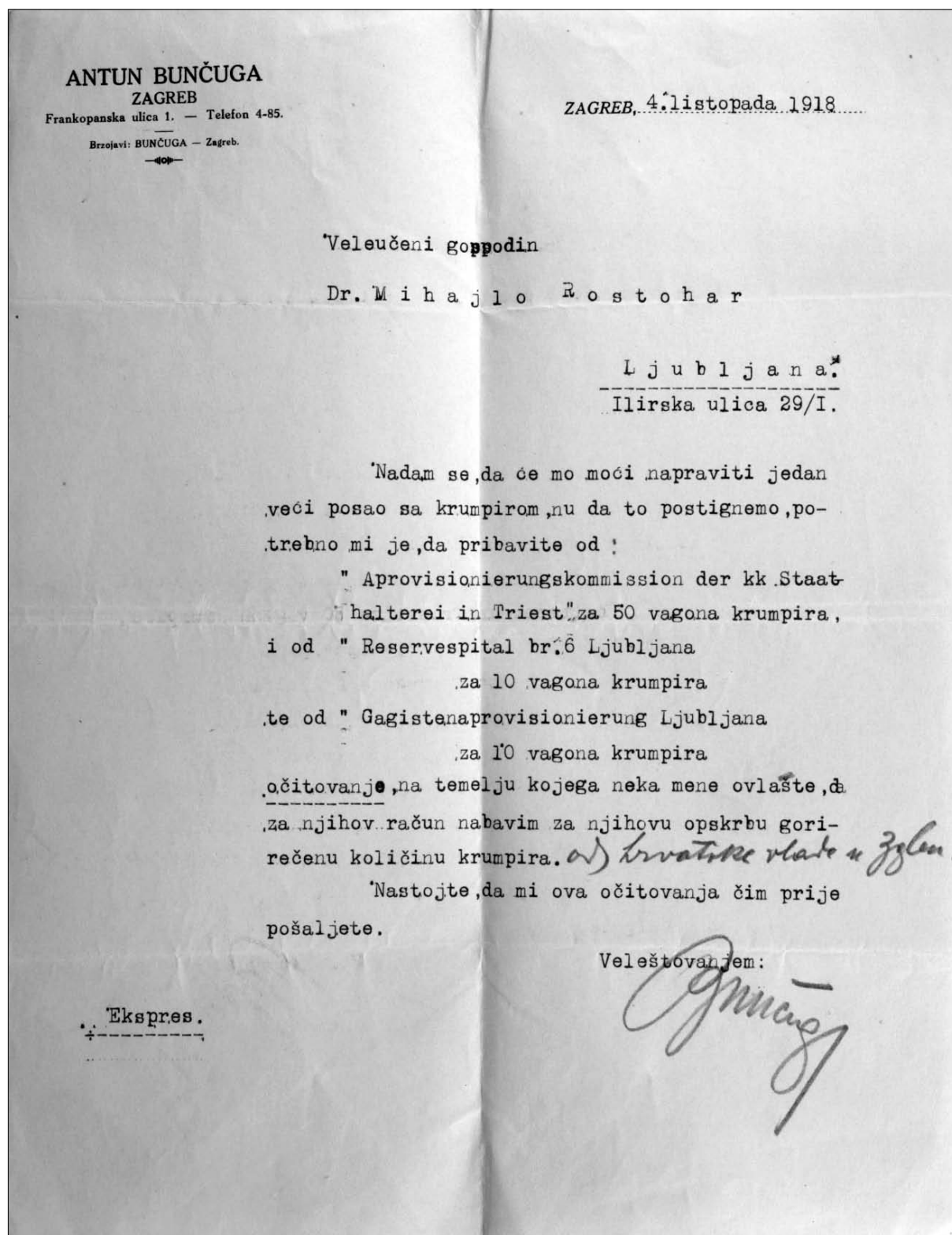
Veleučeni gospodin

Univ. Doc. Dr. M i h a j l o R o s t o h a r

B e č.

Hotel Oesterreichische Hof.

Ponudba trgovca Bunčuge Mihajlu Rostoharju, ki je konec maja 1919 posloval na Dunaju. (Arhiv Republike Slovenije)

Ponudba trgovca Bunčuge proviantnemu častniku c. kr. vojske Mihajlu Rostoharju, oktobar 1918.
(Arhiv Republike Slovenije)

Pozornost so preiskovalcem zbudile tudi zabeležke o nakupu zlatnine pri zlatarju Čudnu v višini 6.050 kron, ki pa naj bi bil le delno realiziran ter o nakupu vrta na Bledu v višini 7.500 kron. Rostohar je izjavil, da je imel ob prevratu 26.000 kron, ki jih je prihranil pri vojaki, od česar je že porabil 14.000 kron (nekaj za nakup vrta na Bledu, nekaj pa za sprotno preživljanje), razen tega pa mora dobiti od trgovca Bunčuge iz Zagreba še 21.000 kron, saj je denar pri njemu deponiral v kupčijske namene.

Zaslišanje Mihajla Rostoharja kot osumljenca 27. junija 1919 (tokrat se je navedlo, da gre za vseučilišnega docenta v Pragi) je prineslo zanimive preobrate. Rostohar je navedel, da so izvedli na podlagi ukaza Lovra Pogačnika (pri tem je predložil pisni ukaz, ki se mu je vrnil) preiskavo poštnega vagona on, Jarec in neki podčastnik v prisotnosti poštnega uradnika Nemške Avstrije. Pri preiskavi, ko so vsak zase iskali po vagonu, so vsi trije skupaj zaplenili 5 – 7 pisem v vrednosti 20 do 30 tisoč kron – zgolj denarna pisma namenjena v Nemško Avstrijo. Pri tem je Rostohar pribil: »Izključim pa z vso gotovostjo, da bi zaplenili 14 denarnih pisem v vrednosti nad 150.000 kron.« Vsa denarna pisma je dal v prisotnosti ostalih treh oseb v eno vrečo, našel pa je še tri pakete. Po koncu preiskave so odnesli vse tri pakete in vrečo vojakom, ti pa so to odnesli na kolodvorsko poveljstvo, od tu pa z »dvokolnico« odpeljali na štacijsko poveljstvo na Bavarski dvor. Pri manipulacijah z vrečo se ni prepričal ali je še zavezana, kot jo je bil sam zavezal, ker ni imel nobenih sumov zoper vojake. Na štacijskem poveljstvu so vrečo in pakete položili na mesto, kjer so bile deponirane druge blagajne. Tja sta deset minut zatem prišla stotnik Potokar in prometni uradnik Rozman – spraševala sta ga ali je zaplenil milijone. Pokazal jim je vreče in pakete, naredili so »protokol« in napisali zapisnik. Drug dan ob 9. uri je na njegovo (Rostoharjevo) prošnjo prišla komisija finančnega ravnateljstva na čelu z uradnikom Špindlerjem in to prevzela; o tem se je spet napisal protokol. Rostohar je med zaslišanjem tudi komentiral oz. zanikal navedbe drugih prič, ki so mu bile predložene:

- Janka Jarca – ni res, da bi karkoli vedel o uradnih Kreditnega zavoda, kot je opisal Jarec; niso se peljali z avtom s kolodvora; priznava, da se je mogoče Jarec odstranil za nekaj minut iz vagona,

vendar sta bila tam ves čas podčastnik in poštni uradnik;

- Jožeta Potokarja – poudarja, da je Potokar prišel za njim na štacijsko poveljstvo, da je Potokar odpiral pošiljke, bral napise na pošiljkah in mu narekoval zneske, ko so delali »protokol«;
- Franca Bara – sklepa, da je on tisti podčastnik, ki je bil pri preiskavi z njim v vagonu in sicer po podrobnostih, ki jih Bar navaja v svojem pričevanju (npr. da je bil glavni uradnik v poštnemu vagonu Čeh in ga je Rostohar res nagovarjal, naj kot Slovan ne dela težav Jugoslovanom); ni pa res, da bi zaplenil denar uradniku, niti da bi komu grozil s pištolo, ne drži, da si je dajal denarna pisma v žepe, ne drži da bi Bar predstavil polkovniku Pouru, ker tega tam takrat sploh ni bilo in ne drži, da bi se peljali s kolodvora na štacijsko poveljstvo z avtom.

Dalje je pojasnjeval izvor števil iz svoje beležnice oz. razlagal o svojih kupčijah – na Dunaju je stanoval v hotelu *Oesterreichischer Hof* skupaj s trgovcem Jelačinom (očitno je bil Jelačinov poslovni partner ali trgovski potnik). Ta je kupoval vžigalice in sol v zameno za živila iz SHS. Pri tem je bil Rostohar zveza s trgovcem Bunčugo, s katerim je trgoval že kot proviantni častnik v letih 1917 in 1918 in si takrat iz tega naslova pridobil 35.000 kron. Zatrdil je, da je kot častnik, odgovoren za nabavo, imel dovoljenje nadrejenih tudi za sklepanje zasebnih poslov in da mu je Anton Bunčuga nakazal 17. junija 1919 21.000 kron kot nagrado za usluge pri Bunčugovih kupčijah v letih 1917 in 1918. Tudi vse ostale listine, ki so se nanašale na razne kupčije na relaciji kraljevina SHS – Nemška Avstrija, so bile po Rostoharjevem pričevanju dejansko Jelačinove. On je te papirje le zadržal pri sebi, ker je Jelačin moral v Ljubljano in so se zato našli v njegovem stanovanju ob preiskavi. Nekateri podatki o možnih kompenzacijskih poslih iz beležnice naj bi bili tudi zbrani za nekega trgovca Rihterja. Potrdil je zapise, da je po posredovanju svoje sestre hotel kupiti nek vinograd v bližini Krškega in da je dejansko kupil vrt na Bledu, ki ga je mislil rabiti kot stavbno zemljišče.

Do nenadne in presenetljive razbistritve Rostoharjevega spomina in pričevanja pa je prišlo, ko so ga zasliševalci vprašali za izvor sedmih števil na nekem mestu v njegovi beležnici:

»... Obdolžencu se predloži stran beležnice, kjer je zapisanih šeststih sedem denarnih zneskov to je 3.000, 38.000, 11.600, 9.000, 35.000, 2.000, 6.000, skupaj 101.600, nakar izjavi: Mogoče, da se to nanaša na neko deteljo, katero smo nekoč cenili v Sesto al Reghena. To sklepam iz tega, ker slede potem zapiski o tobaku, milu in cikoriji, katero sem prinesel sestri Ani Volčanšek, ko sem prišel na dopust s fronte. Osumljencu se nato predloži, da vsote, zabeležene v beležnici, odgovarjajo popolnoma zneskom nekaterih denarnih pisem, zaplenjenih v noči od 1. na 2. novembra 1918 v ambulančnem vozu / ti zneski so navedeni v poročilu dunajskega poštnege urada št. 76 pod r.št. 34 spisov vojaškega sodišča. Osumljeni izjavi nato:

Kakor sedaj uvidim, nanašajo se ti vpisi v moji beležnici res na dotična denarna pisma. Spominjam se, da sem med revizijo imel v rokah svinčnik in da sem nekaj pisal. Sedaj se mi zdi gotovo, da sem pisal v svojo beležnico in da sem nameraval teh 7 pisem vzeti in izstaviti poštnemu uradniku pobotnico. Če sem mu res izstavil pobotnico ali ne, ne vem.«

Od tu naprej se je Rostoharju spomin čedalje bolj vračal, oz. se je po nekem psihološkem efektu (ki bi ga najbrž znal Rostohar kot psiholog dobro razložiti) začel natančno spominjati detajlnih podrobnosti, kar je zanimivo, saj se je še malo prej spominjal nekaterih stvari povsem drugače. Tako je npr. spremenil trditev, da nikomur ni grozil: »Spominjam se tudi, da sem res z revolverjem zapodil vojake in civiliste iz vagona.«

Pri tem je sum o poneverbi začel zvrčati na avstrijsko-nemškega poštnege uradnika, ki bi lahko preiskavo in zaplenbo izrabil kot priliko, da sam ukrade kako denarno pošiljko in za to dejanje obtoži Jugoslovane. Drugi, ki ga je Rostohar sumničil, pa je bil podčastnik Bar, ki je po Rostoharjevih zatrjevanjih preiskoval del vagona popolnoma sam in bi denar lahko prigrabil takrat, lahko pa bi si ga prisvojil tudi kasneje ob tem, ko so pospravljali in transportirali denarna pisma. Za denarna pisma se je Rostohar namreč zdaj (po razsvetljenju ob soočenju s številkami iz njegove beležnice) spomnil, da jih je popisoval in metal na nek pult. Pri odhodu pa je, ko je bil že v drugem delu vagona, po ta pisma poslal Bara in ko mu jih je ta prinesel, je pisma vrgel v vrečo, brez da bi jih pregledal. In takrat bi bilo po

Rostoharjevo mogoče, da je Bar takrat nekaj od teh pisem izmaknil.²⁸

Državni pravdnik je preiskovalnemu sodniku na podlagi dotedanjih izsledkov ter hišne preiskave in zaslišanja Rostoharja kot osumljenca sporočil naslednje stališče:

»Zagovor osumljenega dr. Rostoharja je v protislovju z dosedanjimi poizvedbami in zlasti izjavi, da je zaslišanih prič v mnogih ozirih, tako zlasti glede števila najdenih in zaplenjenih denarnih pisem in njih vrednosti (5 do 7, 20-30.000K – 14 nad 150.000K) glede prevoza (samokolnica – avtomobil) i drugih okoliščin. Dr. Rostohar ostane torej prej kot slej sumljiv.«

Ob tem mu je dal tudi usmeritve, da preveri, ali mu je bilo res dovoljeno, da je kot provijantni častnik 14. divizije delal zasebne kupčije ter ali so njegove hranilne vloge in kupčije verodostojne tj. v skladu z njegovimi navedbami. Obenem je državni pravdnik preiskovalnega sodnika usmerjal tudi v preiskavo trgovca Franca Bara in tu sledil Rostoharjevim navedbam, da je sumljivo, ker se je Bar sam ponudil sodišču za pričo. Zlasti je državni pravdnik štel za potrebno, da se preveri, kje je služil Bar pred vojno, kaj je počel med vojno ter v kakšnih gmotnih razmerah živi sedaj oz. kakšnih je živel pred vojno.²⁹

O Francu Baru policijske poizvedbe niso našle kakih posebnosti. Pristojen je bil v Ljubljano, nekaj časa je živel v Trstu kot uslužbenec firme pisalnih strojev *Remington*, leta 1915 se je preselil v Ljubljano in od 1916 služil kot črnovojnik pri poveljstvu št. 27 v Ljubljani. Kot vojak se je bavil tudi s trgovino z manufakturnim blagom in imel ob preobratu okoli 8.000 kron premoženja. V začetku leta je odprl trgovino s pisalnimi stroji, ki mu kar dobro uspeva – za to je potreboval kredit, ki mu ga je odobril firma *Firedlaender* z Dunaja. Živel je vedno dobro in solidno, da bi nenadoma prišel do velikega kapitala se ni zaznalo.³⁰

Ker pa je po prispelem poročilu dunajskega Poštnege urada št. 76 ter hišni preiskavi in zaslišanju

²⁸ AS 307, Vr VIII 763/19-I;

²⁹ AS 307, Vr. VIII 763/19-I

³⁰ AS 307, Vr. VIII 763/19 – 10

izročiti Ivanu Jelačini ml., obdržal sem jih pri sebi ter so bile
prilikom preiskave zaplenjene.

Pisni Antona Bunčuge dat. Zagreb 4. listopada 1918 se tičejo
kupčij, ki sem jih delal z njim kot nakupovalec za armado.

Pismo moje sestre z dne 18.4.1919 in pa ponudba Maks Grafa se
nanaša na nek vinograd, katerega sem nameraval kupiti po naročilu
svoje sestre. Dopisnica Rudolfa Rutnerja se nanaša na restavracijo
pri Zlatorogu, katero sem nameravala vzeti v najem moja sestrinca
Ana Weissensteiner, sedaj v Krškem.

Potrđilo Klimenta Bretnerja z dne 10.4.1919 se nanaša na nakup
jednega vrta na Bledu, katerega sem kupil za 7500 K v namenu, da ga
pozneje porabim kot starbišče.

Opazke v mojih dveh beležnicah se nanašajo deloma na privatne
in na vsenčiliščne zadeve, deloma pa na moje informacije, ki sem
jih delal za Rihtarja glede kompenzacijskih kupčij.

Obdolžencu se predoči stran beležnice, kjer je
napisanih / seštetih 7 denarnih zneskov to je
3000, 35000, 11600, 9000, 35000, 2000, 6000, skupaj
101.600 K/ nakar izjavi:

Mogoče, da se to nanaša na neko deteljo, katero smo nekoč
cenili v Sesto ali Reghena. To sklepam iz tega, ker slede potem
zapiski o tobaku, milu in cikoriiji, katero sem prinesel sestri
Ani Volčanšek, ko sem prišel na dopust s fronte.

Osumljencu se nato predoči, da svote, zabeležene
v beležnici, odgovarjajo popolnoma zneskom denarnih
pisem, zaplenjenih v noči od 1. na 2. novembra 1918
v ambulančnem vozu / ti zneski so navedeni v
poročilu dunajskega poštnege urada št. 76 pod
r. št. 34 spisov vojaškega sodišča /.

Osumljenec izjavi nato:

Kakor sedaj uviđim, nanašajo se ti vpisi v moji beležnici res
na dotična denarna pisma. Spominjam, da sem med revizijo imel v rokah
svinčnik in da sem nekaj pisal. Sedaj se mi zdi gotovo, da sem pisal
to v svojo beležnico, in da sem nameraval teh 7 pisem vzeti in iz-
staviti poštneemu uradniku pobotnico. Če sem mu res izstavil pobotnico

Del zapisnika zaslišanja osumljenca Mihajla Rostoharja z dne 27. junija 1919. (Arhiv Republike Slovenije)

Mihajla Rostoharja kot osumljenca postajalo jasno, da je v resnici izginilo čez 140.000 kron in da sta kandidata za krivca za to kriminalno dejanje samo dva (bivši nadporočnik Rostohar in bivši narednik Bar) je Rostohar svoje pričanje – po temeljitem premisleku in lastni preiskovalni »akciji« zoper Bara – dopolnil. Pisni »elaborat«, ki je bil bolj ali manj posvečen Francu Baru, je konec avgusta 1919 poslal Deželnemu sodišču.

Ta »naknadni dodatek k zagovoru«, ki je močno valil krivdo oz. sumničil Bara, je vseboval naslednje teze:

- Barovo pričanje, da mu je (Rostoharju) izročil denarna pisma v vrednosti 105.000 kron, ki si jih je vtaknil v žep, je krivo! Sumljivo je, da si je Bar tako dobro zapomnil vse podrobnosti, verjetno je prav on storilec, ki meče sum na njega, da sam ne bi bil sumljiv.
- Rostohar je »dognal«:
 - da se je Bar vrnil v preiskavo kot nepoklicana oseba in da sta vzajemno mislila s poročnikom Jarcem, da ga je drugi od njiju odredil za preiskavo;
 - Bar se je samovoljno zadrževal na Kolodvorskem poveljstvu, se na lastno pest vključeval v preiskave transportov in oficirske prtljage, kjer se je potem s strani nekaterih podčastnikov oficirjem nasilno jemalo denar in zasebno lastnino;
 - Bar je trdil, da je poslan od ljubljanskega magistrata, da nadzira odvoz živil – vendar se ni nikoli zadrževal ob vagonih blizu skladišč živil, ki so daleč od kolodvora, pač pa se je motal ob kolodvorskem poveljstvu – tu ga pa je bilo videti ponoči, ko se živila niso odvažala, nikoli pa podnevi;
 - večkrat se ga je opazilo, da nese blago in blagajne s kolodvora; Rostohar se je naknadno »spomnil«, da je Bara zalotil, kako z bajonetom odpira blagajno v častniški sobi na Kolodvorskem poveljstvu;
 - zaradi kraj je bil Bar »spoden« s kolodvorskega poveljstva, kar naj bi naročil častnik Jarec;
 - sumljivo se je Rostoharju zdelo, ker je v začetku novembra 1918 bilo na štacijskem poveljstvu zaplenjenih kakih 20 pisalnih strojev, ki so potem izginili, v začetku 1919 pa je Bar odprl trgovino

s pisalnimi stroji (o tem naj bi pričala Anton Obreza in Danilo Cerar).

Kot priče za potrditev svojih zgornjih navedb je Rostohar navedel naslednje osebe: Danilo Cerar, Anton Obreza – oba narednika pri Kolodvorskem poveljstvu, Janko Jarec – računski oficijal mestne plinarne v Ljubljani, Viktor Irkič – ključavničar, Vladimir Šlajpah – četovodja Kolodvorskega poveljstva in Franc Pasar – stražnik policije v Ljubljani. Za njih je Rostohar zatrdil: »Vse omenjene priče Franca Barja poznajo in so ga na Kolodvorskem poveljstvu opazovali, ga smatrajo za zelo sumljivo osebo, o kateri so prepričani, da se je zadrževal na Kolodvorskem poveljstvu zato, da je kradel«. Posebej naj bi posamezniki (poleg splošne nagnjenosti h kradljivosti in siceršnje pokvarjenosti Bara) – pričali še o naslednjih dogodkih:

- Franc Pasar o tem, da naj bi v enem primeru Bar z vojaki odnesel iz nekega vlaka blagajno, ki se potem ni oddala na štacijsko poveljstvo; večkrat naj bi Pasar tudi videl Bara, kako nosi pakete z robo, za katero je Pasar bil prepričan, da je ukradena;
- Vladimir Šlajpah naj bi večkrat videl, kako Bar odnaša nabasane nahrbtnike in pakete skozi vrata v kuhinji;
- Janko Jarec je polkovnika Dereanija izrecno opozoril na Bara kot na sumljivo osebo, nakar so ga odslovili s Kolodvorskega poveljstva.³¹

Pričevanja ljudi, na katere se je Rostohar pri svojih obtožbah na račun Franca Bara skliceval, pa so se obrnila v drugo smer, kot je Rostohar napovedal.

Danilo Cerar, še vedno aktivni narednik pri Kolodvorskem poveljstvu je zanikal prav vse obtožbe Mihajla Rostoharja na Barov račun in izjavil, da se Bar ni sumljivo vedel.³²

Anton Obreza, prav tako aktivni narednik pri Kolodvorskem poveljstvu, je podal zanimivo splošno sodbo: »V tistih dneh ni bilo nobenega reda in je vsak delal, kar je hotel«. Sicer pa je iz njegovih izjav jasno, da se Bara sploh ni spomnil po imenu.

³¹ AS 307, Vr. VIII 763/19-6; Dodatek k zagovoru Mihajla Rostoharja, 26. 8. 1919

³² AS 307, Vr. VIII 763/19-13; zaslišanje Danila Cerarja, 23. 10. 1919.

Šele ko je šel po Rostoharjevem naročilu v Barovo trgovino, je ugotovil, da je res to bil nekoč narednik na Kolodvorskem poveljstvu, o katerem pa ni mogel izpovedati nič slabega.³³

Viktor Irkič, se ni pisal Irkič, kot je navedel Rostohar ampak Irtič, po poklicu je bil res ključavničar, v začetku novembra 1918 je služboval na Kolodvorskem poveljstvu. Ni videl, da bi Bar takrat nosil proč pakete in nahrbtnike, je pa povedal zanimive zadeve o Rostoharjevih »preiskovalnih metodah«: »Zdi se mi nemogoče, da bi dr. Rostohar mogel zasačiti Bara samega v častniški sobi, ker ta soba ni bila nikdar prosta, zlasti ne v prvih dneh preobrata, ko je bilo v njej vedno službeno več častnikov, včasih tudi podčastnikov ... Tozadevna trditev dr. Rostoharja glede Bara se mi zdi neverjetna. O Baru mi sicer ni znano nič sumljivega ... Pred kakimi dvema meseci prišel je dr. Rostohar k meni v delavnico. Predstavil se mi je z nekim drugim imenom, katerega se ne spominjam in je rekel, da mu je ukazano, da preišče tatvine, ki so se ob dneh prevrata dogajale na kolodvoru. Vprašal me je, če kaj vem o Baru, češ da je to en lump in potuhnjen človek. Jaz sem mu povedal to kar danes ... Nastop dr. Rostoharja je name napravil vtis, da je poslan od policije radi poizvedb o tatvinah, ki so se dogajale na kolodvoru«.³⁴

Franc Pasar sploh ni bil po imenu Franc, ampak Ivan. Vse, kar naj bi po navedbah Rostoharja videl, je zanikal, potrdil pa je, da je bil Bar res v službi pri Mestnem magistratu in je odvažal živila z mestnimi uslužbenci.³⁵

Tudi Rostoharjeva trditev, da je med vojno kot proviantni častnik imel posebno dovoljenje nadrejenih za sklepanje zasebnih poslov, se je izkazala za blago rečeno dvomljivo. Vojaška intendantca za Slovenijo v likvidaciji je namreč Deželnemu sodišču odgovorila: »Po bivših predpisih a.o. armade bila je vsaka osebna kupčija vseh proviantnih častnikov

strogo prepovedana in je izključeno, da bi mu bila kaka intendantca uradno kaj takega dovolila.«³⁶

O Barovih poslih in ozadju je preiskovalni sodnik poizvedoval tudi na Dunaju. Posebej je prosil Deželno sodišče na Dunaju – oddelek za kazenske zadeve, če lahko zasliši lastnika firme Friedlaender na Dunaju glede tega, ali je dejansko dala kredit Francu Baru z namenom, da slednji odpre trgovino s pisalnimi stroji v Ljubljani in dalje kaj jim je o Baru sicer znanega.³⁷ Na Dunaju so na Deželnem sodišču zaslišali poslovodjo firme *Friedlaender* Hermann Leissnerja, ki je pričal, da je res Francu Baru odobril kredit in ker ga pozna kot častivredno osebo ter poštenega trgovca, sploh ne dvomi o tem, da mu ne bi kredita vrnil, hkrati pa da meni, da v zvezi z Barom ne more biti govora o kakih sleparijah in da bo z njim ostal v poslovnih stikih še naprej.³⁸

Lahko torej z veliko gotovostjo zaključimo, da se je Rostoharjev poskus obremenjevanja Franca Bara s sumom, da je on poneveril izginulih 148.000 kron končal s popolnim neuspehom. Prav tako pa se je za neuspešno izkazala sodnijska preiskava. Kmalu potem ko je z Dunaja prišel zapisnik o zaslišanju v zvezi z Barom, se je državni pravdnik odločil, da nima več osnove za pregon Mihajla Rostoharja in Franca Bara. 11. decembra 1919 je suhoparno sporočil preiskovalnemu sodniku:

»Gospodu preiskovalnemu sodniku, tu. Ne najdem vzrokov za daljne preganjanje Mihajla Rostoharja in Franca Bara«.

Preiskovalni sodnik je sodno preiskavo naslednji dan zaključil z zapisom, da se »postopanje« zoper oba po paragrafu št. 90 kazenskega zakonika ustavi.³⁹

³³ AS 307, Vr. VIII 763/19-14; zaslišanje Antona Obreze, 23. 10. 1919.

³⁴ AS 307, Vr. VIII 763/19-15; zaslišanje Viktorja Irtiča, 23. 10. 1919.

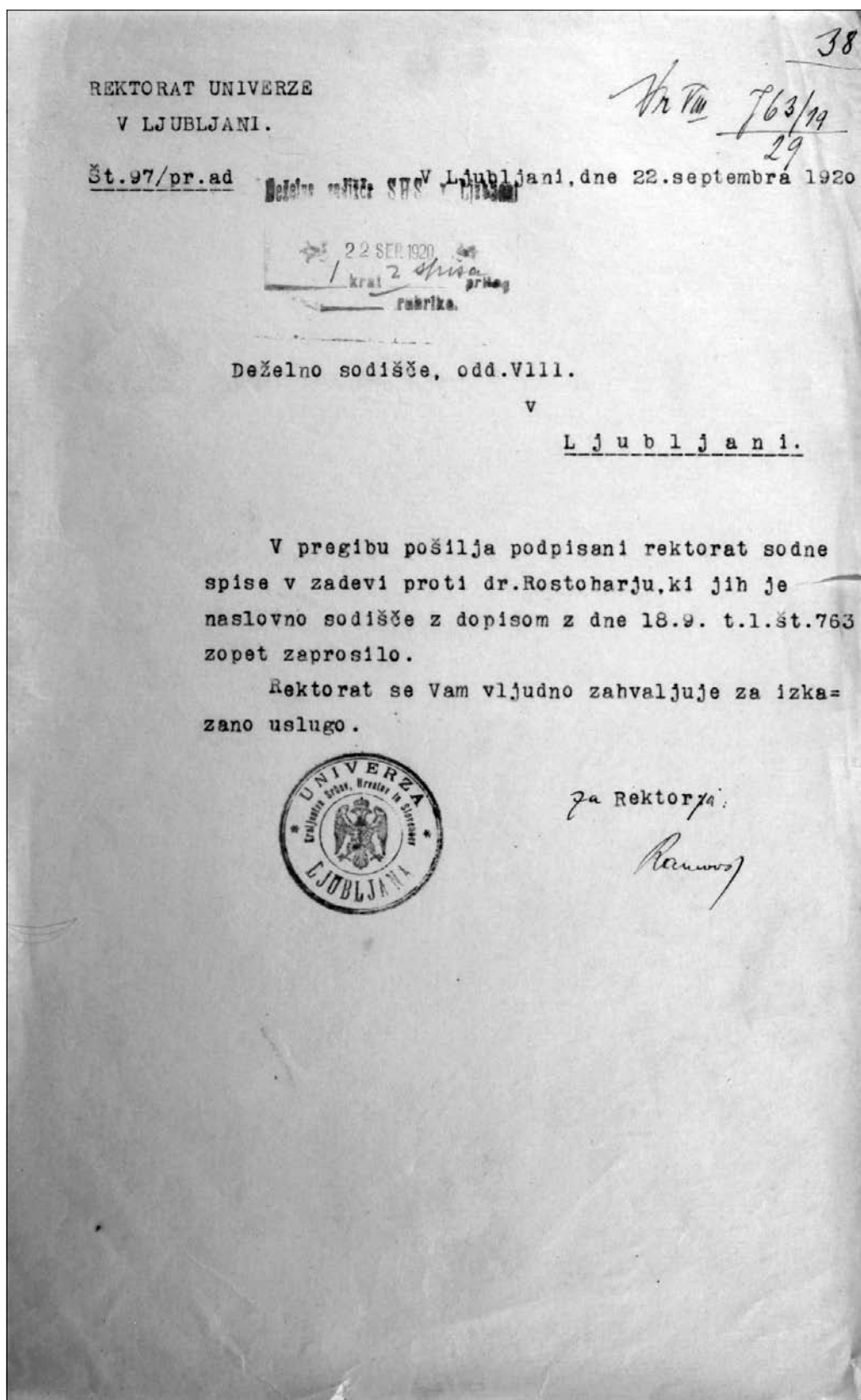
³⁵ AS 307, Vr. VIII 763/19-16; zaslišanje Ivana Pasarja, 23. 10. 1919.

³⁶ AS 307, Vr. VIII 763/19-22; dopis, poslan Deželnemu sodišču dne 6. 11. 1919.

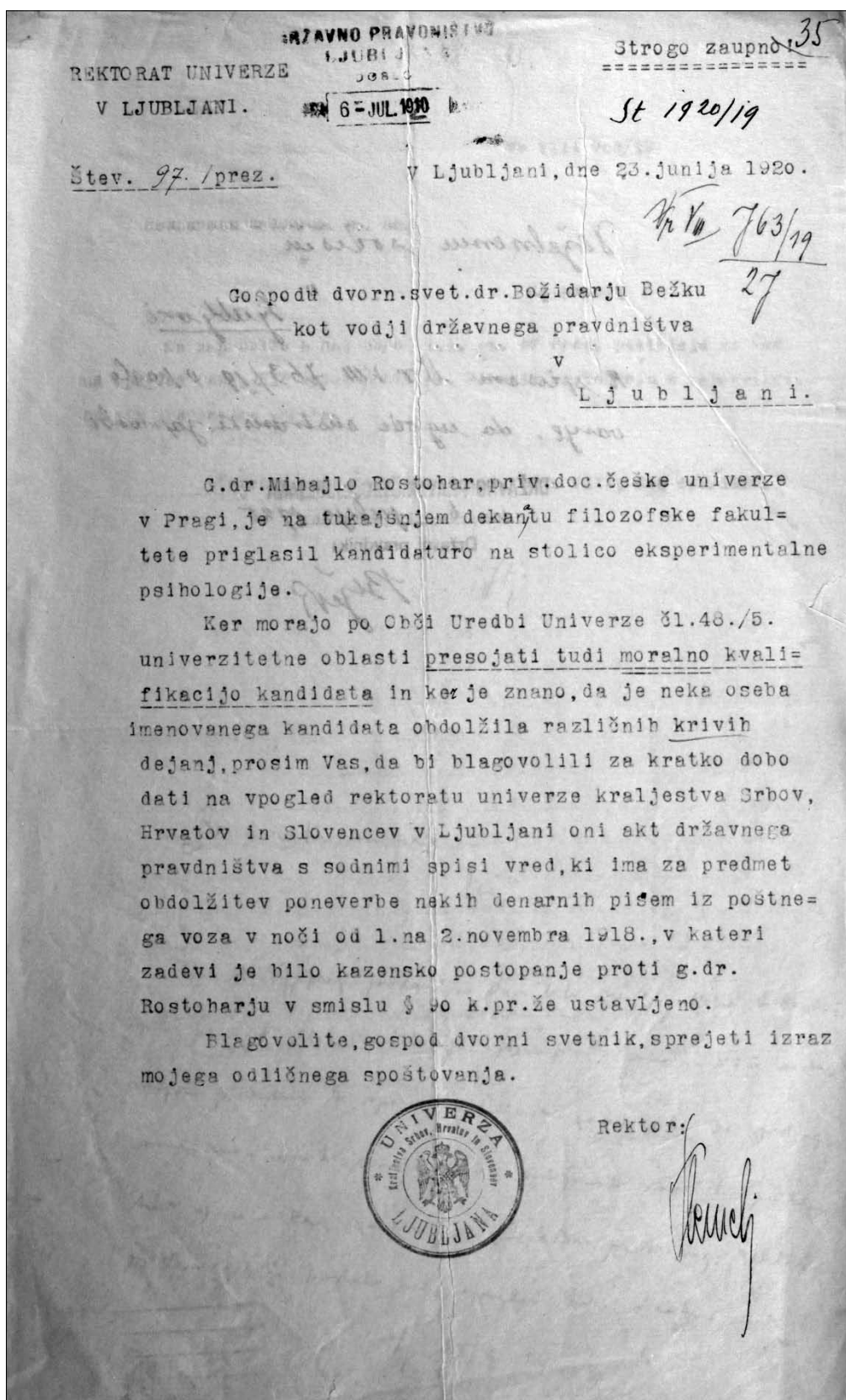
³⁷ AS 307, Vr. VIII 763/19-24; dopis Deželnega sodišča v Ljubljani Deželnemu sodišču na Dunaju z dne 17. 10. 1919.

³⁸ Prav tam, zaslišanje priče Hermann Leissnerja na Dunajskem deželnem sodišču 5. 12. 1919.

³⁹ Vr. VIII 763/19-1.

Dva dopisa rektorata Univerze v Ljubljani, s katerima se zaproša za kazenski spis v zadevi Rostohar oz. zahvaljuje za posajo. (Arhiv Republike Slovenije)

Epilog

Videti je bilo, da se je dobro leto po plenjenju poštne vagona za storilce vse skupaj končalo brez posledic. Pa vendar ni bilo čisto tako. Če pustimo ob strani špekulacije, ali je Rostohar bil storilec kaznivega dejanja poneverbe ali ne, pa je vse skupaj za njega imelo posledice. Do zdaj se je bolj ali manj uveljavilo splošno prepričanje, da Rostohar ni dobil mesta profesorja oz. predavatelja na ljubljanski univerzi zaradi svojih anticentralističnih oz. antisrbskih in slovensko narodno-zavednih prepričanj. Da to ni bil vzrok, vsaj ne edini, pričajo še nekateri dokumenti iz kazenskega spisa, ki pa so nastali že po zaključku preiskave. Prvi rektor Univerze v Ljubljani Josip Plemelj je 23. junija 1920 na Deželno sodišče naslovil prošnjo, da mu za nekaj časa odstopi akt državnega pravdnitva s sodnimi spisi vred v zvezi z Mihajlom Rostoharjem, »ki ima za predmet obdolžitev poneverbe nekih denarnih pisem iz poštne voza v noči s 1. na 2. november 1918.« Plemelj je pri tem navedel: »Dr. Mihajlo Rostohar privatni docent na češki univerzi v Pragi je na tukajšnjem dekanatu filozofske fakultete priglasil kandidacijo na stolicu eksperimentalne psihologije.« Dalje se je skliceval na 48. člen obče uredbe univerze, po katerem morajo univerzitetne oblasti presojati tudi moralno kvaliteto kandidatov.⁴⁰ Rektoratu je Deželno sodišče zaprosen spis odstopilo julija 1920. Septembra istega leta je rektor spis vrnil na Deželno sodišče, od koder je po nekaj desetletjih bil prevzet s strani Arhiva Slovenije.⁴¹

Kot smo izpostavil v uvodu, je Mihajlo Rostohar začel predavati psihologijo na ljubljanski univerzi šele leta 1950, čeprav je to želel že leta 1919 oz. 1920, torej s tridesetletnim zamikom.

Rostoharjevi beležnici, korespondenca in računi

Med hišno preiskavo sta bili zaseženi beležnici Mihajla Rostoharja, skupaj z računi in korespondenco, kar se nahaja v spisu kot priloga. Ta dokumentacija bi si zaslužila posebno obravnavo in podrobnejšo analizo. Zelo dobro odraža njenega lastnika, njegovo vsestranskost in zanimanje za

precej različne dejavnosti. V njem je veliko različnih zapisov na povsem različne teme, nametanih eno zraven drugega. Dejansko pa ti dokumenti zelo dobro pričajo o tem, da se je Rostohar posvečal načrtom na področju znanstvene kariere, ustanavljanja univerze, sklepanja dobičkonosnih poslov s prehrabnimi artikli in vlaganjem v nepremičnine. Naj naštejemo nekaj zanimivosti, na katere lahko naletimo ob bežnem pregledovanju teh zapisov.

Beležnica:

- utrinki iz Rostoharjevega zasebnega življenja: očitno se je razšel s svojo partnerko na Češkem in je v ta namen zbiral argumente pri razreševanju spora glede premoženja oz. kdo je koliko plačeval; pri tem npr. tudi navedbe, kako se je s svojo gospo sprl, ker je ona hotela obiskovati nemško gledališče, on pa češko;
- provizorij vseučilišča na fil. jur. med. fakulteti v Zagrebu (datirano 8. 12. 1918), ki naj bi bil očitno neke vrste prehodna faza do univerze v Ljubljani, vsi bodoči predavatelji v Ljubljani, naj bi dobili habilitacijo v Zagrebu; navajanje predmetnika, pogojev za predavatelje;
- osnutki organiziranja likvidacijskih komisij (očitno naj bi šlo za državne komisije SHS za sukcesijo po razpadu habsburške monarhije), na različnih področjih – vseučilišča in inštituti, arhiv, biblioteke, upodabljajoča umetnost, naštetih nekateri priimki oseb, ki naj bi prišli v poštev kot člani;
- verzij Marseljeze in srbske pesmi »Onam onamo«;
- osnutki govora, očitno namenjenega odhajajočim na Koroško fronto;
- sezname vsakdanjih osebnih stroškov;
- sedem števil, za katere se je izkazalo, da so vrednosti zaplenjenih denarnih pisem iz poštne vagona;
- predmetniki bodoče univerze, seznam priimkov potencialnih profesorjev;
- podatki o vagonu masti, treh vagonih belega vina, ter nekaj deset tisoč kilogramih pšenice, koruze in krompirja, skupaj s cenami teh artiklov;
- zabeležka, da naj bi na »modroslovni« fakulteti bili: dr. Plemelj, dr. Rostohar in dr. Grošel, na »pravoslovni« pa dr. Majaron, dr. Žolger in Dolenc – na isti strani je tudi zabeležena (očitno sumljiva) izjava »slikarja Bricelja« iz Jenkove ulice: »Vseeno če Italijani pridejo«;

⁴⁰ Vr. VIII 763/19-27.

⁴¹ Vr. VIII 763/19-29.

- račun hotela Oesterreichischer Hof na Dunaju, ki priča, da so gospodje Jelacin, Rostohar in Richter tu bivali med 21. majem in 2. junijem 1919 in se ujema z Rostoharjevimi izpovedmi med zaslišanjem, ko je razlagal, da je pomagal trgovcu Jelačinu pri njegovih poslih na Dunaju;⁴³
- Pismo Maxa Grafa, državnega nadveterinarja z dne 19. 2. 1919, v katerem Rostoharju opisuje svoj vinograd v vasi Kremen, 20 minut oddaljenem od vasi Videm – Krško, ki ga skupaj z zidnico in vso opremo za vinarjenje ponuja v prodajo za 70.000 kron;
- Pismo prijatelja z Bleda (nečitljiv podpis) z dne 17. maj 1919, v katerem mu sporoča, da se prodaja tudi prek oglasov v časopisih vila v središču Bleda, dve minuti hoda od jezera, skupaj s »¼ orala sveta« (parkom, vrtom) za 90.000 kron in da mu lahko zagotovi nižjo ceno, vendar: »mož mi stoji le do 19. t.m. opolnoči v besedi, potlej se ne proda več nikoli, Tvoj svet pridobi s tem svetom.«;
- dopis Rostoharjeve sestre Ane Volčanšek brez datuma, ki bratu sporoča da je naprodaj vinograd v Brezovski gori, ker je lastnik Simončič iz Sevnice umrl.

Iz vsega naštetega lahko razberemo, da se je Mihajlo Rostohar spomladi resno zanimal za nakup nepremičnin, ki so se prodajale po ceni med 70 in 90.000 kron, pri tem pa se je dobro spomniti, da je ob hišni preiskavi oz. zaslišanju izjavil, da razpolaga s pol manjšo vsoto.

⁴³ Kot zanimivost naj omenimo, da je bil Mihajlo Rostohar v začetku leta 1919 pomočnik poveljnika Legije za Koroško, ki naj bi zbiral prostovoljce za fronto na Koroškem – to je razvidno iz pečata na »Službenem listku«, na katerem je 15. 1. 1919 pošiljal svoje pojasnilo štacijskemu poveljstvu glede svoje vloge pri preiskavi poštnega vagona (glej opombo št.17). Odziv v Koroško legijo je bil dokaj skromen, žal so vanjo zaradi slabega odziva odraslih mož sprejemali tudi mladoletne šolarje, ki so potem kmalu prevečkrat zaradi neizurjenosti padli kot npr. v bojih pred tunelom v Področci januarja 1919.

Ni pa znano, da bi Rostohar kdaj s sabljo zamahoval (kot je to počel na Kongresnem trgu v Ljubljani konec oktobra 1918) oz. sodeloval v bojih na Koroškem. Tudi konec maja in začetek junija 1919, ravno v dneh ko je na Koroškem potekala ofenziva vojske SHS (ki je rezultirala v zasedbi Celovca in skoraj vse s Slovenci poseljene Koroške) Rostohar ni bil na noben način vpleten v osvobajanje Koroške izpod nemško-avstrijskega jarma, saj se je ravno takrat, kot vidimo iz hotelskega računa, tovrstnim nevednostim izognil in se raje posvetil poslovnemu bivanju v prestolnici Nemške Avstrije, kamor je pospeševal uvoz živil iz kraljevine SHS.

Ob vsem opisanem je kakšen poseben zaključek ali sklep nepotreben. V resnici tudi ni mogoč, saj so vsa opisana in naštetja dejstva in dokazi bili premalo prepričljivi za vložitev obtožnice, kaj šele sodbe. Vsak, ki ni obsojen, pa je nedolžen. Morda lahko povzamemo zgolj to, da tudi ta zgodba odseva anarhičnost razmer v prevratni dobi, »ko je vsak počel, kar je hotel« in ko se je našlo bistveno več priložnosti za podjetne ljudi, da v tej ali oni funkciji, na ta ali drug način dosežejo cilje, kot pa bi to bilo možno v normalnem času in v običajnih razmerah.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije

AS 100, Vseučiliška komisija, p.e. 1231 in 1233.

AS 307, Deželno sodišče, Vr VIII 763/19

(Vr 1919- 1) – S 119/18-1 sveženj: spisi vojaškega sodišča; kazenska zadeva zoper dr. Mihajla Rostoharja zaradi hudodelstva poneverbe.

Časopisni viri

Edinost, 26. 3. 1913, letnik 38, št. 84, *Pražka*

Union in jugoslovansko vprašanje

Edinost, 3. 4. 1913, letnik 38, št. 92, *Odgovor dr. Rostoharja*.

Slovenec, 30. 10. 1918, letnik 46, št. 250

Slovenec, 20. 5. 1919, letnik 47, št. 115 str. 4.:

»Zaradi 25 milijonov – dr. Rostohar proti dr. Uhlirju«.

Literatura

Dekleva Tatjana, Ustanovitev univerze v

Ljubljani v: *Ustanovitev univerze v Ljubljani*

1919, katalog k občasni razstavi, Ljubljana:

Univerza v Ljubljani, 2009, str. 29-42.

Gantar Godina Irena, T. G. Masaryk in masarykovstvo na Slovenskem (1895-1914), Ljubljana: Slovenska matica, 1987.

Perovšek Jurij, *Liberalizem in vprašanje*

Slovenstva, nacionalna politika liberalnega

tabora v letih 1918-1929, Ljubljana: Modrijan,

1996, str. 58.

Rostohar Mihajlo, »Ljubljana oktobra 1918 – Pričevanje o dnevih, ko je nastajala Jugoslavija«, Naši razgledi – NR, leto XX, št. 23 (478), 10. december 1971.

Janez J. Švajncar, »Slovenska vojska 1918-1919«, Ljubljana: Prešernova družba, 1990, str. 15-26. Slovenski biografski leksikon, geslo: Rostohar Mihajlo.

Zusammenfassung

„IN JENEN TAGEN GAB ES KEINE ORDNUNG UND JEDER TAT, WAS ER WOLLTE.“

Wie die Durchsuchung des Postwagens Nr. 10 eine dreißigjährige Verschiebung des Beginns des Psychologiestudiums in Slowenien verursachte.

Die Regierung Deutsch-Österreichs adressierte Anfang November 1918 ein Protestschreiben an die Nationalregierung SHS (Staat der Slowenen, Kroaten und Serben) in Ljubljana, da in der Nacht vom 1. auf den 2. November auf der Bahnstation in Ljubljana bewaffnetes jugoslawisches Militär in den Postwagen Nr. 10 gestürmt war und sich unter Todesdrohungen gegen die Postbeamten Privatgeld in der Höhe von über 148.000 Kronen angeeignet hatte. Auf dieser Grundlage wurde eine Untersuchung des Militärgerichtes SHS in Ljubljana ins Rollen gebracht, die nach einigen Monaten zeigte, dass es sich nicht um einen bewaffneten Raub gehandelt hatte, sondern um die Durchsuchung von Zügen auf der Linie Triest – Wien, die von der Nationalregierung in Ljubljana offiziell angeordnet worden war, da sie Sendungen im Wert von einigen Millionen Kronen beschlagnahmen wollte, die von der Österreichisch-ungarischen Bank regelmäßig auf der besagten Linie gesandt wurden. Als Missheiligkeit erwies sich dabei, dass sich die Summe der beschlagnahmten Mittel, die den staatlichen Behörden offiziell übergeben wurde (rund 8.000 Kronen), stark von der Summe unterschied, die laut der durchgeführten Untersuchung tatsächlich beschlagnahmt worden war. Als Hauptverdächtiger wurde vom Militärstaatsanwalt Mihajlo Rostohar benannt, der die Durchsuchung des Postwagens geleitet und zum Großteil durchgeführt hatte; neben ihm tauchte als einzig möglicher weiterer Kandidat

für die Unterschlagung der ehemalige Feldwebel Franc Bar auf, der Rostohar bei der Durchsuchung des Postwagens geholfen hatte. Da aber Rostohar in der Zwischenzeit aus der Armee ausgetreten war, stellte das Militärgericht im Juni 1919 – nachdem es aus Wien Aussagen der Postbeamten und zweifelsfreie Beweise erhalten hatte, dass in Laibach tatsächlich 148.000 Kronen beschlagnahmt worden waren – das Ermittlungsverfahren der Straftat des bewaffneten Raubes gegen unbekannte Täter ein. Gleichzeitig trat es die Angelegenheit an das Landesgericht ab. Letzteres ordnete sofort eine Hausdurchsuchung und Vernehmung Mihajlo Rostohars als Tatverdächtigen an. In der darauf folgenden umfangreichen Untersuchung unternahm Mihajlo Rostohar große Anstrengungen, um Franc Bar als Täter darzustellen – jedoch ohne Erfolg. Im Dezember 1919 verzichtete der Staatsanwalt aus Mangel an Beweisen auf die weitere Strafverfolgung und damit war der Fall abgeschlossen. Ein halbes Jahr später wollten allerdings die Universitätsbehörden in den Strafsakten dieser Angelegenheit Einsicht nehmen, da sie über die Bewerbung Mihajlo Rostohars auf die Stelle des Psychologieprofessors an der Universität in Ljubljana entschieden. Es scheint, dass gerade die Dokumente aus dem Strafsakten die Zuständigen an der Universität davon überzeugten, Rostohars Bewerbung abzulehnen. Infolge dessen begann Mihajlo Rostohar erst 30 Jahre später an der Universität in Ljubljana zu lehren. Somit führte die Durchsuchung des Postwagens in der Umbruchszeit am Ende des großen Krieges tatsächlich dazu, dass das Psychologiestudium in Slowenien mit einer dreißigjährigen Verschiebung eingeführt wurde.

Schlagwörter: Umbruch 1918, Mihajlo Rostohar, Unterschlagung